

תורת הקורא

הערות ודיוקים, הלכות ומנהגים, פרפראות וחידושים, דיונים ובידורים, הקשורים בקריאת פרשת השבוע והמסתעף

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות לצורך המשך פיתוח הגליונות, יתקבלו בברכה במערכת. כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל. מייל: tameytora@gmail.com פקס: 153775150494

גליון מס' 103

פרשת חוקת

ה"א תשע"ה

גליון זה יו"ל ע"י מערכת טעמי תורה.

תודה לכל העוזרים והמסייעים שגליון זה יראה אור.

© כל הזכויות שמורות, ניתן לצלם ולהדפיס כמות שהוא ללא שינוי.

הלכה ומנהג

במעט קהילות נוהגים לקרוא את קריאת שירת הבאר בניגון מיוחד כעין שירת הים.^א

❖ ❖ ❖

דיוקים ודקדוקים

י"ט ג': **אֶל־אֱלֹהֶיךָ** - הלמ"ד בשווא נח, ויש להזהר שלא להבליע את העי"ן שאחריה ולקרוא אֶלֶךְ. וכן בכל מקום בו מנוקד שווא נח לפני אות גרונית, יש להזהר שלא תבלע אות הגרונית. ולהלן רשימת המילים בפרשה שיש להזהר בהן בזה: **שָׁבַעַת. יִטְהַר. טָמְאָתוּ. וּבְעִירָנוּ. וּתְאֵנָה. וְהַקְהֵל. וַיִּקְהִלוּ. שָׁמְעוּ. וּבְעִירָם. מְלָאכִים. וַנַּעֲשֶׂה. מְלָאךְ. וַיִּסְעוּ. וַיֵּרְאוּ. אֶתְהֶם. וַנַּשְׁעֶן. בְּמִשְׁעָנָתָם. הַשָּׁאִיר.**

י"ט ה': **אֶת־עֲרָה** - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא אֶרְה באל"ף.

י"ט י"ב: **הוּא יִתְחַטֵּא־בּוֹ** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים הוא־יִתְחַטֵּא־בּוֹ במקף.

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהַר, בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהַר - יש להקפיד להטעים היטב את הטפחא המפסיק שבתיבת הַשְּׁבִיעִי, שהוא ניגון מפסיק יותר מהתביר שבתתיבת הַשְּׁלִישִׁי, שאם לא יפסיק כראוי ישמע שמספיקה הזאה בשלישי כדי להיות טהור בשביעי, בעוד שכוונת הכתוב שצריך הזאה בשלישי ובשביעי כדי להטהר.^א

י"ט י"ג: **אֶת־מִשְׁכַּן יְלֵ טָמֵא** - יש להקפיד להטעים היטב את הפשטא המפסיק שבתיבת יְלֵ, שלא ישמע כאומר ה' טמא.

לֹא־יִזְרַק - הזי"ן בחולם. ויש להזהר שלא ישמע שקורא זָרַק במקף.

^א פרק כ"א, פסוק י"ח נקרא במנגינה מאחרי האתנחתא, ופסוק י"ט מנוגן כולו.

^ב מנהג זה נהוג במעט קהילות, וכן הוא מנהג בעלזא. וראה מה שכתבנו במדור הלכה ומנהג בגליון פרשת בעלזתך תשע"ה.

^ג מחמת קלות האות הגרונית במבטא, כאשר יש לפני האות המנוקדת בשווא נח, יש נטיה להשמיט את האות הגרונית מהמבטא, ולנקד את האות שלפניה בניקוד שלה במקום בשווא נח, כגון מִלֶּךְ במקום מְלָאךְ, שְׁמוֹן במקום שְׁמֻעוֹן, וַיִּגַּע במקום וַיִּגְעָה. וזה מצוי פעמים רבות, וצריך זהירות רבה מאד ע"מ לא להיכשל בזה. וכבר הזהיר על זה ביסוד ושוורש העבודה (שער שלישי פרק שני), והאריך שם להראות לעין כל את גודל קלקולי התיבות והסרון האותיות במי שאינו נזהר לקרוא כראוי. וציין לדבריו בבאור הלכה (סימן ס"א, ד"ה ידגיש).

^ד בניגון הטעמים המקובל יש נטיה להטעים את התביר בניגון מפסיק יותר מהטפחא, אך באמת הטעם טפחא הוא מפסיק יותר מהתביר, ויש להקפיד על הניגון המתאים בכל מקום של צירוף הטעמים תביר וטפחא, כי בהרבה מקומות זה משנה את פירוש הענין.

^ה וכבר העירו על זה בספר דברי קהלת, ובספר עלה יונה (עמ' תה), ועוד. ומעשה היה במקום תורה חשוב, שבפרשת פרה קרא הקורא והפסיק בתביר יותר מאשר בטפחא, ובמנחה חזרו וקראו פרשת פרה.

יְהִיָּה - הה"א בשווא נח. ואין להבליעה ולקרוא יְהִיָּה, או לקרוא יְהִיָּה בחיריק הה"א, אלא יש לבטאה כהוגן בשווא נח. וכן הוא בכל שווא נח באות ה"א. וכן הוא להלן בתיבת: **יְהִיָּה.**

טָמְאָתוּ - הטעם מלרע בתי"ו.

י"ט י"ד: **בְּאֶהֱל** - הבי"ת בשווא נע. ואין לקרוא בְּאֶהֱל במקף.

וְכָל־אֲשֶׁר בְּאֶהֱל - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים וְכָל־אֲשֶׁר־בְּאֶהֱל.

י"ט ט"ז: **אֲשֶׁר־יָלַע** - הגימ"ל דגושה, והוא לשון נגיעה. והקורא יגיע בגימ"ל רפה משנה משמעות ללשון יגיעה. וכן הוא להלן.

אִו בְּמֵת - הבי"ת רפה.

י"ט י"ח: **וְעַל־כָּל־הַכְּלִים** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים וְעַל־כָּל־הַכְּלִים.

אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֲשֶׁר־הָיוּ־שָׁם.

כ' א': **כָּל־הַעֲדָה** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים כָּל־הַעֲדָה.

כ' ב': **וְלֹא־יִהְיֶה** - הטעם מלעיל בה"א.

כ' ג': **וַנַּעֲנֵנוּ** - העי"ן בשווא נח. ואין להבליעה ולקרוא וַנַּנְנוּ, או לקרוא וַנַּעֲנֵנוּ בפתח העי"ן. וכן הוא להלן י"ד: **וַיִּדְעָתָה.** ולהלן י"ז: **וַנַּעֲבֶרָה.** ולהלן כ"א כ"ב: **אֶעֱבֶרָה.** ולהלן כ"א ל"ב: **יַעֲזֹר.**

כ' ד': **וְלָמָּה** - הטעם מלרע במ"ם, והמ"ם רפה. וכן הוא להלן.

^א והוא נהגה כמו מפי' ה"א שבסוף תיבה, כגון בתיבות: עָמָה, אֶתָּה, וכדומה. וגם כאן באמצע תיבה הוא נקרא מפי' ה"א. ויש הטועים לחשוב שמפי' הוא דוקא הנקודה הבאה באות ה"א שבסוף תיבה, אך באמת מפי' פירושו מוציא, דהיינו שהה"א נשמעת ונהגית בשווא נח, אף אם היא באה באמצע תיבה, ודלא כמו במילא פְּדָחִיזִר (במדבר א' י') וכדו', ששם הה"א אינה נהגית כלל.

והטעם לכך שנקודת המפי' באה רק בסוף תיבה, משום שבאמצע תיבה (כגון בתיבת יְהִיָּה), ע"י שהאות מנוקדת בשווא יודעים שהיא נקראת, ולכן אין צורך בנקודת המפי'. ובסוף התיבה לא רצו לנקד בשווא, מפני שיש תיבות המנוקדות בסופן בפתח גנובה ובמפי' יחד, כגון: גָּבַהּ, יָגִיעַ, ואם היו מנקדים בשווא ולא בנקודת המפי', היה צורך לנקד בניקוד כפול, גם בפתח וגם בשווא, וממילא היות שלא ניתן לנקד אות אחת בשני ניקודים שונים, המירו את סימון המפי' שבסוף תיבה משווא לנקודה בתוך האות.

ויש לציין, שישנם כ"י בהם כאשר יש חשש לבליעת הה"א בשגגה באמצע תיבה, מוסיפים את נקודת המפי' אף באמצע תיבה, ואע"פ שהיא מנוקדת גם בשווא, וכגון בכ"י לניגוד שמנוקד: כְּהִשְׁמָה (ויקרא כ"ו מ"ג), פְּדָחִיזִל (במדבר ל"ד כ"ח), וְהַקְהֵנוּ (שם ל"ה כ'). וכן בכ"י ששון 507 מנוקד פְּדָחִיזִל. וכן כתב באור תורה שבספרים ספרדיים מנוקד כְּהִשְׁמָה עם נקודת המפי' בה"א, והביא דבריו בקסת הסופר ח"ב.

^א כבישעיה מ' כ"ח: לא ייעף ולא ייעָה (וקמצות הגימ"ל שם הוא משום האתנחתא).

^ב ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה ג'.

^ג משום נסוג אחר. וענין זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה י"ז.

^ד דרך תיבת למה להיות מוטעמת מלעיל, ובמ"ם דגושה, אך כאשר המילה שאחריה מתחילה באחת מהאותיות אה"ע, והיא מחוברת אליה בטעם, היא מוטעמת מלרע,

וּבְעֵינֵינוּ - הבי"ת בשווא נח"א. וכן הוא להלן י"א: **וּבְעֵינֵינוּ**.

כ' ה': **הַעֲלִיתָנוּ** - התי"ו בקובץ, והוא לשון רבים. ויש להזהר שלא ישמע שקורא הַעֲלִיתָנוּ בקמץ שהוא שינוי משמעות ללשון יחיד.

אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה.

כ' ו': **אֶל־פֶּתַח** - יש להקפיד על הגייה נכונה של התי"ו, שלא ישמע שקורא פֶּסַח בסמ"ך¹.

כ' ח': **וְהוֹצֵאתָ** - מוטעם בקדמא ולא בפשטא². והטעם מלרע בתי"ו.

וְהַשְׁקִיתָ - הטעם מלרע בתי"ו.

כ' י"ג: **אֲשֶׁר־רָכַו** - הטעם מלרע בבי"ת³.

כ' י"ד: **אֵת פְּלִי־הַתְּלָאָה** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֶת־כָּל הַתְּלָאָה.

והמ"ם רפה, ויש לכלל זה כמה יוצאים מן הכלל (דקדוקי הטעמים סעיף 56, רד"ק במכלול קצ"ג ע"א). ובפשטות אינו סימן בעלמא, אלא שאותיות אה"ע הבאות אחר תיבת למה, גורמות לתיבת למה להיות מוטעמת מלרע (וכן נראה מלשון רשב"ם שמות ה' כ"ב).

ויש שכתבו שיש חילוק במשמעות בין תיבת לָמָּה המוטעמת מלעיל לתיבת לָמָּה המוטעמת מלרע. רש"י הירש (שמות ל"ב, י"א-י"ב) כתב השערה, שתיבת לָמָּה המוטעמת מלרע משמעה לשם מה, דהיינו שמסתבר שיש סיבה לכך, אולם התכלית בלתי מובנת, ותיבת לָמָּה המוטעמת מלעיל משמעה מדוע, דהיינו שהתכלית אמנם מובנת, והשאלה מדוע היא על עצם התכלית.

ובספר דקדוקי תורה (עמ' קי"ט) כתב שניתן לבאר שתיבת לָמָּה המוטעמת מלעיל היא על דרך שאלה ותמיחה, ותיבת לָמָּה המוטעמת מלרע היא על דרך קובלנה ואנחה.

ולדבריהם, מה שכתבו המדקדקים שכאשר באה אחת מאותיות אה"ע אחר תיבת למה התיבה מוטעמת מלרע, הוא סימן בעלמא, ואינו הטעם שגורם שתיבת למה תהיה מוטעמת מלרע. ולפי זה, הקורא לָמָּה מלעיל במקום לָמָּה מלרע, או להיפך, שינה משמעות.

¹ ואע"פ ששורוק היא תנועה גדולה, ולכן השווא שאחריה נע, זה רק בשורוק הבא באמצע תיבה, אך שורוק בראש תיבה היא תנועה קטנה, משום שכל שורוק היא ניקוד האות שלפניה, ובראש מילה שאין אות לפניה, נקרא כאילו יש אל"ף לפניה (עיין מנחת שי בראשית א' י"ד), ומ"מ כיון שאין כאן שתי אותיות המנוקדות בניקוד השורוק, אלא אות אחת, לכן דינה כקבוץ, שהיא תנועה קטנה ולא כשורוק שהיא תנועה גדולה. ויש מקומות שהרבה טועים ומבטאים שווא נע אחר שורוק בראש מילה.

² שהגיית התי"ו הרפה דומה להגיית הסמ"ך, ואם יקראנה ממש כסמ"ך, שינה משמעות. ומי שאינו יודע להגות את התי"ו כהוגן, אלא רק כסמ"ך, היה מקום לומר שעדיף שיקראנה בדגש קל, מאשר שיקראנה כסמ"ך ותשתנה המשמעות.

אך בשו"ת פאת שדך (ח"א סימן כ"ד) אין דעתו נוחה מזה, וכתב שאין לחדש שיבושים כנגד משפטי לשון הקודש, כי השיבושים הישנים שאנחנו אנוסים במבטאם אין להקפיד עליהם כל כך, ויש לדמותם למה שאמרו ודלוגו עלי אהבה (כמובא בתוס' במסכת עבודה זרה דף כ"ב ע"ב ד"ה רגלא, בשם המדרש), וכשם שהח"קב"ה על השיבוש של עם הארץ שאין בו דעת ללמוד, כך חס על השיבוש שהורגלו בו הדורות וקשה לנו לעקרו.

והוסיף, שמי שלבו חרד ואינו רוצה לסמוך על המנהג שהורגלו בו, מוטב שילך אל בני תימן וירגיל לשונו בקריאת תי"ו רפה כהוגן, אך לא יחדש שיבושים לקרוא בתי"ו דגושה.

³ הטעם קדמא הוא טעם מחבר, ואילו הטעם פשטא הוא טעם מפסיק, ותמונתם זהה, וסימן ההיכר ביניהם הוא שהטעם קדמא מסומן תמיד מעל האות המוטעמת, כשאר הטעמים שמסומנים במקום ההטעמה (כגון: וַיִּקְרָא), ואילו הטעם פשטא מסומן תמיד בסוף התיבה (כגון: לְאוֹר).

ובמקרה כמו כאן, שההטעמה היא באות האחרונה של התיבה, אם הטעם הוא קדמא יש לסמנו בראש האות או באמצעה (וְהוֹצֵאתָ), ואם הטעם הוא פשטא יש לסמנו בסוף האות (וְהוֹצֵאתָ). וכמו שכתב המנחת שי לעיל י"ח ח', ובדברים ט"ו י"ח, כ"א ח', כ"ח י"ג.

ויש דפוסים שלא דקדקו בזה, לכן צריך להזהר ולשים לב להטעמים בקדמא ולא בפשטא.

⁴ כן הוא בכל הספרים, וכבר העיר על כך יחב"י הנקדן בעין הקורא כאן. ובמנחת כליל כתב כאן שהטעם מלעיל, ובמסורת הקריאה העתיק דבריו. ודבריהם צ"ע, שבכל הספרים מוטעם רָכַו מלרע.

כ' ט"ז: **וְהִנֵּה אֲנִינָנוּ בְּקִדְשׁ** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים וְהִנֵּה אֲנִינָנוּ בְּקִדְשׁ.

כ' י"ז: **עַד אֲשֶׁר־נִעְבְּרָה** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים עַד־אֲשֶׁר נִעְבְּרָה.

כ' י"ט: **בְּמִסְלָה** - המ"ם רפה, ובשווא נע¹.

כ' כ"א: **וַיִּמָּאָן | אָדוֹם** - מונח לגרמיה, ואינו מונח רגיל עם פסיק אחריו².

כ' כ"ב: **פְּלִי־הָעֵדָה** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים כָּל הָעֵדָה.

כ' כ"ה: **וְהָעֵל** - יש להקפיד על הגייה נכונה של הה"א, שהוא לשון ציווי, שלא ישמע שקורא וְהָעֵל באל"ף שהוא לשון מדבר.

כ' כ"ז: **פְּלִי־הָעֵדָה** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים כָּל הָעֵדָה.

כ' כ"ט: **פְּלִי־הָעֵדָה** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים כָּל הָעֵדָה.

כ"א א': **וַיִּלְחָם** - הטעם מלעיל בלמ"ד. וכן הוא להלן.

כ"א ו': **וַיִּנְשָׁכוּ** - השי"ן בדגש, והשווא נע.

כ"א ט"ו: **לְשִׁבְתָּ** - הלמ"ד בשווא נע. ואין לקרוא לְשִׁבְתָּ בקמץ.

כ"א ט"ז: **וְאֶתְנָה** - התי"ו בדגש, והשווא נע.

כ"א י"ט: **נִחְלִיאֵל** - החי"ת בחטף פתח. ואין לקרוא נִחְלִיאֵל בשווא נח.

כ"א כ': **וַיִּנְשָׁקָהּ** - הטעם מלעיל בקו"ף.

כ"א כ"ד: **עֵז** - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא עֵז באל"ף³.

כ"א כ"ה: **אֵת פְּלִי־הָעָרִים** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֵת־כָּל הָעָרִים.

¹ עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה. וכאן מוכח שהמ"ם בשווא נע מזה שבכתב יד ט"ה המ"ם כאן מנוקדת בחטף פתח. ומוכח שהמ"ם נקראת בשווא נע.

² הטעם מונח הוא טעם מחבר, ואילו הטעם מונח לגרמיה (שתמונתו כמונה רגיל, אלא שבא פסיק אחריו להודיע שהמונח שלפניו הוא המונח המפסיק) הוא טעם מפסיק, ובדרך כלל הוא בא לפני מונח רביעי (כגון: אֶת־כָּל־עֵשׂוֹב | זָרַע זָרַע, וּלְכָל | רֹמֵשׁ עַל־הָרָצִין), אך יש פעמים שבא גם לפני טעמים אחרים.

וכאשר בא מונח ואחריו פסיק, ואין אחריו מונח רביעי, יש להסתפק אם הוא מונח לגרמיה, או שהוא מונח רגיל אלא שבא אחריו פסיק (פסיק בא רק אחר טעם מחבר, וענינו להורות על שהייה מועטת מסיבות שונות, אך לא מסיבות תחביריות של פיסוק וחיבור הענין, שהתחביר מתבטא בניגון הטעמים בלבד, ולא ע"י שהייה בין התיבות).

וכדי לדעת איזה פסיק מורה על שהייה בפועל, ואיזה פסיק מורה שהמונח שלפניו הוא מונח לגרמיה המפסיק, מונה המסורה את כל הפסיקים שבמקרא המורים על שהייה, וכל פסיק שאינו נמנה ברשימה זו, מוכח שהוא לגרמיה. ומזה שפסיק זה אינו נמנה ביניהם, מוכח שאינו אלא סימן שהמונח שלפניו הוא מונח לגרמיה ולא המונח המשרת (רשימה זו של המסורה מצויה בכתבי יד שונים של המקרא, וכן במערכת המסורה שבדפוס מק"ג (אות פ'), אך הרשימה שבמק"ג שגויה ומבולבלת מאד לעומת הרשימות המצויות בכתבי היד).

וככל נוסף ישנו (מובא בספרי המדקדקים העוסקים בכללי הטעמים, וכגון בספר טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם), שכל מונח ואחריו רביעי, שיש פסיק ביניהם, לעולם המונח הוא מונח לגרמיה, ואינו מונח רגיל עם פסיק אחריו, פרט לפעם אחת בתנ"ך (בישעיה מ"ב ה': הָאֵל־ל | יְיָ), שהוא מונח ופסיק, ואינו מונח לגרמיה.

³ לקוראים בהגייה המבחינה בין קמץ לפתח, אם לא יקפידו על ההגייה הנכונה, אע"פ שעשו שלא כדין, לא שינו משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת ע"י הפתח. אך לקוראים בהגייה שאינה מבחינה בין קמץ לפתח, שאצלם כל הבדול בין המשמעים הוא ע"י הגיית העי"ן, אם לא יקפידו על ההגייה הנכונה, יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

כ"א כ"ו: מִלֶּךְ הָאֱמֹרִי הָוָא - יש להזהר שלא להבליע את תיבת ה'וא בחיריק שלפניה, וישמע שקרא מִלֶּךְ הָאֱמֹרִי.

כ"א כ"ט: אֶבְדָּתָּ - הדליית בשווא נח, ולא בשווא נע¹¹, למרות הקושי¹². ויש להזהר שלא להבליעה בתי"ו שישמע כאילו קרא אֶבְדָּתָּ. או לחלקה לשתי מילים ולקרוא אֶבְדָּתָּ. ואם אינו יכול לקרוא בשווא נח בלי להבליע את הדליית או לחלקה לשתי מילים, עדיף לקוראה בשווא נע.

בְּשִׁבְיִית - השי"ן בדגש, והשווא נע.

כ"א ל': נִשְׁפִּים - הנו"ן בפתח, והשי"ן בדגש.

כ"א ל"ב: וַיִּנְרֹשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא לטפחא ולהטעים וַיִּנְרֹשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם.

כ"א ל"ד: כִּי בִנְדָּךְ - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים כִּי־בִנְדָּךְ במקף.

❖❖❖ ❖❖❖ ❖❖❖

❖ חילופי נוסחאות ❖

כ"א ד': לִקְבָּב / (לִקְבָּב)

הב"ת רפה – בכתבי היד: ט"א ט"ב ט"ג ט"ה, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט, א"ב. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, גינצבורג¹³, קסוטו, ברויאר. ~ וכן נמסר בספר החילופים בשם בן אשר ובן נפתלי¹⁴. ~ וכן דעת מנחת שי¹⁵.

הב"ת דגושה – בכתבי היד: ט"ד ט"ה, ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט, א"א א"ג א"ד א"ה א"ו א"ז א"ט א"י. ~ ובדפוסים: ראו"ה¹⁶, לטריס, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא בשם רוב הספרים.

¹¹ ולא יתכן כלל שיבוא כאן שווא נע, שהרי אין שווא נע בא לפני דגש. וכל הטעם שהתי"ו דגושה, משום שלפניה שווא נח.

¹² הגיית הדליית הרפה דומה להגיית האות זי"ן, ואין כל קושי להגותה בשווא נח לפני האות תי"ו, אך כיון שאצל האשכנזים והספרדים נשתכחה הגיית הדליית הרפה, והוגים כל דלית כמו הדליית הדגושה בדגש קל, נוצר קושי להגותה לפני האות תי"ו. וראה מש"כ בזה בשו"ת פאת שדך ח"ב סוף סימן כ"ד.

¹³ יתכן שהיה דגש שנמחק.

¹⁴ ובגליון כתב שכן במחזורא רבה לִקְבָּב רפה, וכן דעת בן אשר, ולטבריא דגש, וכן דעת בן נפתלי. נוסח אחר של דעות החילוף: בן אשר לִקְבָּב דגש, בן נפתלי לִקְבָּב רפה.

¹⁵ כן נמסר בספר החילופים מישאל שהסכימו בן אשר ובן נפתלי שמנוקד לִקְבָּב בב"ת רפה, וכן הוא בלישנא אחרינא שבספר המסורה (עמ' תקע"ו). ויש נוסחאות שמוסרים על חילוף בין בן אשר לבן נפתלי, שלבן אשר הב"ת רפה ולבן נפתלי הב"ת דגושה (כן נוסח החילוף בכ"י וטיקן 448, ובספר המסורה עמ' תקע"ו, וברשימת החילופים במק"ג, וכן הביא מנחת שי כאן ע"פ רשימת החילופים במק"ג).

ויש כתב יד שמוסרים רק שיש פלוגתא במילה זו אם הב"ת רפה או דגושה, אך לא מוסרים מי סובר שרפה ומי סובר שדגושה (כ"ה בכה"י: ס"א ס"ג ס"ד ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט, א"א א"ג א"ד). וראה לעיל הערה כ"א ולקמן הערה כ"ד, שיש גם נוסח שמהפך את השיטות שלבן אשר לִקְבָּב דגוש ולבן נפתלי לִקְבָּב רפה.

¹⁶ מלשון מנחת שי אין הכרעה ברורה, אך כדיבור המתחיל ניקד בב"ת רפה, ומכח שכן נקט למעשה. וכן במנחת כליל הכריע שהב"ת רפה.

¹⁷ וכתב שאע"פ שברוב הספרים הב"ת רפה, וכן דעת בן אשר, כיון שמצא כ"י המוסר שלבן אשר דגוש ולבן נפתלי רפה, וכן בדפוסים קדמונים הב"ת דגושה, וגם עין הקורא כתב שברוב הספרים הב"ת דגושה, לכן אין לזוז מקבלתו, וכנראה שזו באמת דעת בן אשר.

למעשה, אחר שכיום מצויים בידינו הספרים המדויקים ההולכים בשיטת בן אשר, וכן עדויות על ספר בן אשר עצמו, ניתן לקבוע בוודאות כמעט מוחלטת שדעת בן אשר היא שהב"ת רפה, כרוב נוסחאות החילופים, והספרים שהדגישו הלכו בשיטת בן נפתלי.

כ"א י"ג: וַיִּתְּנוּ / (וַיִּתְּנוּ)

ברביע – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ח, ס"ה ס"ז, א"ב א"ד. ~ ובדפוסים: קסוטו, ברויאר.

בגרשיים – בכתבי היד: ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"י ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ט ס"ז, א"א א"ג א"ה א"ו א"ז א"ט א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, ראו"ה, לטריס, גינצבורג, קורן.¹⁷

כ"א כ"ג: סִיחָן / (סִיחָן)

במונח – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ח, ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"י ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ט ס"ז, א"א א"ג א"ה א"ו א"ז א"ט א"י. ~ ובדפוסים: ברויאר.

במרכא – בכתבי היד: ט"ה, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"י ס"א ס"ב, א"א א"ג א"ה א"ו א"ז א"ט א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, ראו"ה, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן.¹⁸

¹⁷ וכתב ברויאר (כתר ארם צובה והנוסח המקובל עמ' 52, רשימת הנוסח ומקורותיו) שיתכן שההטעמה בגרשיים היא טעות שנגרמה בהשפעת הפסוק לעיל (י"א) בו מוטעמת תיבת וַיִּתְּנוּ בגרשיים (וַיִּתְּנוּ בְּעֵינֵי הָעֶבְרִיִּים).

¹⁸ בספר החילופים נמסר על חילוף שלבן אשר מוטעם סִיחָן את־ישראל, ללא מתג באל"ף, ולבן נפתלי מוטעם סִיחָן את־ישראל, עם מתג באל"ף. והכלל הוא (מובא בדקדוקי הטעמים (בו"ש סעיף 21, דותן שער ט'). ובספר טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם (שער הזרקא). ובעין הקורא (בראשית ל"ז כ"ב). וכן בשאר הקדמונים ובמסורה) שכאשר יש שני משרתים לזרקא המשרת השני יהיה מונח, ואם יש פסיק או מתג בין המשרת לזרקא, והמשרת הראשון הוא קדמא, המשרת השני יהיה מרכא ולא מונח. וממילא, לבן אשר שאין מתג בין המשרת לזרקא, תיבת סִיחָן מוטעמת במונח, ולבן נפתלי שיש מתג בין המשרת לזרקא, תיבת סִיחָן מוטעמת במרכא. ואכן בכתבי היד שאין מתג באל"ף מוטעם במונח, ובכתבי היד שיש מתג באל"ף מוטעם במרכא. ובמק"ג הציגו נוסח כלאים, תיבת סִיחָן מוטעמת במרכא, אך אין מתג בין המשרת לזרקא.